

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, доцента, професора кафедри конституційного

права та порівняльного правознавства

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Белової Мирослави Володимирівни

на дисертаційне дослідження *МОЗГОВОЇ Наталі Анатоліївни*

на тему: «Соціальне підприємництво: теоретико-правовий аспект»,

подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю

081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»)

Актуальність обраної теми дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження Мозгової Наталі Анатоліївни обумовлена тим, що інститут соціального підприємництва давно став локомотивом соціально-економічних зрушень. Проте, в Україні це відбувається виключно на економічному рівні, а на юридичному аналізоване явище не отримало правової регламентації. Внаслідок цього займатися соціальним підприємництвом нерідко вкрай не вигідно, оскільки його дохідність, як правило, є невисокою. У тих державах, де соціальне підприємництво змогло зайняти чільне місце та свою нішу в економічній системі, воно є регламентованим та відноситься до сфер діяльності, які потребують державної підтримки. І це не дивно, позаяк воно в певній частині виконує функції, традиційно притаманні державі. В Україні ж маємо абсолютно зворотню картину: держава повністю відмежувалася від регулювання соціального підприємництва, воно регулюється лише загальними нормами господарського та цивільного права, внаслідок чого не отримує будь-якої підтримки.

Цим фактом у значній мірі і обумовлюється невтішна статистика щодо соціального підприємництва в Україні, яка демонструє наявність лише кількох десятків суб'єктів господарювання, які відносяться до цієї сфери, в той час, як у

багатьох зарубіжних державах налічуються сотні та навіть тисячі соціальних підприємств та підприємців. Хоча соціальними їх, знов таки, можна назвати виключно з економічної точки зору і зважаючи на специфіку їхньої діяльності. З правової точки зору оцінити їх як соціальні, природньо, неможливо, тому що національне законодавство не містить ні поняття соціального підприємництва, ані його ознак чи суб'єктів, ані порядку здійснення діяльності. Таким чином, проблема регламентації соціального підприємництва давно назріла у вітчизняній правовій доктрині та практиці.

Отже, можна констатувати, що обрана дисертанткою тема дослідження є актуальною, науково значущою, має прикладне значення та відповідає спеціальності 081 «Право» (галузі знань – 08 «Право»).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса у межах теми «Правовий механізм утвердження принципу верховенства права» (державний реєстраційний номер: 0122U002368 (2022-2024 рр.)), за якими дисертанткою здійснено науково-теоретичну розробку поняття, ознак, організаційно-правових форм здійснення соціального підприємництва, заходів його державного стимулювання, а також обгрунтовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства у зазначеній сфері.

Ступінь обгрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Наукові здобутки дисертантки за науковою роботою не підлягають сумніву, є зваженими, достовірними та якісно аргументованими. Цьому сприяли, у першу чергу, структурна будова роботи та влучність методологічного інструментарію. Структура роботи є добре зваженою, назви розділів та підрозділів – логічними та такими, що всебічно охоплюють предмет дослідження. Структурно та за своїм обсягом робота відповідає меті та завданням дослідження.

Мета роботи визначається як обґрунтування нових науково-теоретичних положень щодо загальнотеоретичного розуміння соціального підприємництва, правових засобів його стимулювання, а також розробка на цій основі напрямів вдосконалення законодавства, яке регулює відповідні відносини, що повністю відповідає тематиці та сутності дослідження. Мета влучно конкретизується у завданнях дисертації.

Комплексність наукового дослідження знайшла свій вираз і на рівні його методології, яка є влучною та охоплює методологічні надбання значного спектру галузей наукового знання.

Можна зазначити, що наукові результати дисертаційної роботи об'єктивно відображають реальний стан проблеми реалізації соціального підприємництва в Україні. Крім того, в дисертації викладено пропозиції щодо правотворчості та правозастосування, які визначають її практичну цінність. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку відповідно до поставленої мети і завдань дослідження.

Джерельна база дисертаційного дослідження в цілому заслуговує на увагу в аспекті, як кількості, так і якості. Вона є більш ніж достатньою для наукових праць такого рівня, а, крім того, охоплює загальні та спеціальні дослідження вітчизняних науковців, що стосуються тематики дисертації, напрацювання зарубіжних авторів, а також нормативно-правові акти України та зарубіжних держав, які регламентують окреслене питання.

Пропозиції та рекомендації Мозгової Наталі Анатоліївни послідовно та логічно викладаються у висновках до кожного розділу та підрозділу, а також до роботи в цілому. Формулювання є грамотними, лаконічними, зрозумілими, а текст – цілісним.

Достовірність наукових положень, висновків, пропозицій забезпечується належним науковим рівнем здійсненого комплексного аналізу теоретико-правових положень соціального підприємництва. Положення наукової роботи

ґрунтуються на об'єктивних теоретичних дослідженнях, висновки є обґрунтованими та спираються на власні судження авторки.

Наукова новизна результатів дослідження. Дисертаційне дослідження відзначається належним рівнем наукової новизни, оскільки кожен з підрозділів дисертації містить такі положення. Положення і висновки, які виносяться на захист, дійсно знайшли своє підтвердження як такі, що становлять наукову новизну.

Тим не менше, найбільшій уваги заслуговують такі пропозиції Мозгової Наталі Анатоліївни:

- схвальних відгуків заслуговує те, що з доктринальної точки зору соціальне підприємництво визнається комплексним інтерсистемним інститутом, який на сучасному етапі має подвійну соціально-економічну природу. На думку авторки, це знаходить вираз навіть у складності наукового розмежування груп соціальних та економічних прав і свобод людини, які науковцями нерідко розглядаються у нерозривному взаємозв'язку. У роботі зазначається, що як інститут права соціальне підприємництво наразі ще не сформоване, оскільки законодавство України не містить спеціальних норм, які б регулювали порядок здійснення такої діяльності. Констатується, що соціальне підприємництво має комплексну природу, тому після свого нормативного закріплення воно має оформитися як міжгалузевий інститут господарського, цивільного права та права соціального забезпечення. Вбачається більш ніж позитивним, що дисертантка спробувала спрогнозувати, якого вигляду має у майбутньому набути система норм, призначених для регулювання соціального підприємництва в Україні, а також яке місце вона теоретично має посісти у системі права;
- дисертанткою запропоновано закріпити у національному законодавстві заходи стимулювання у вигляді податкової підтримки

комерційних суб'єктів соціального підприємництва. Зокрема, на її думку, доцільним буде встановлення податкових канікул строком на два роки з моменту державної реєстрації соціального підприємства або фізичної особи – соціального підприємця щодо сплати податку на прибуток підприємств та, відповідно, єдиного податку. Після закінчення дворічного строку з моменту державної реєстрації пропонується стягувати з соціальних підприємств податок на прибуток лише в частині прибутку, який не є реінвестованим у статутну соціальну діяльність підприємства та не спрямований на реалізацію громадських (соціальних) проектів. Фізична особа – соціальний підприємець після закінчення дворічного строку з моменту державної реєстрації починає сплачувати єдиний податок у розмірі, який відповідає групі, на якій він зареєстрований. Проте, ліміт його доходу обчислюється за винятком сум, реінвестованих у соціальну діяльність та(або) спрямованих на реалізацію громадських (соціальних) проектів. Аналізована пропозиція дисертантки сприймається як надзвичайно фундаментальна та конкретизована, що виражається у формуванні Мозговою Наталею Анатоліївною не просто точкової тези, а цілісного механізму податкової підтримки соціального підприємництва в Україні;

- повністю та безумовно новизною відрізняються запропоновані авторкою ознаки соціального підприємництва, з-поміж яких можна назвати: 1) здійснення господарської діяльності; 2) наявність соціально корисної мети та вирішення певних проблем громади та(чи) суспільства в цілому; 3) реінвестування суб'єктом господарювання не менше 50% прибутку у реалізацію статутної суспільно корисної мети та(або) спрямування на здійснення соціальних проектів; 4) інноваційність діяльності, а саме, вирішення проблем нестандартними способами; 5) подвійність оцінки суб'єкта

- підприємницької діяльності з точки зору економічного та соціального ефекта; б) масштабованість та тиражованість діяльності; 7) диверсифікація джерел фінансування. Слід зазначити, що до цього моменту у науковій літературі неодноразово здійснювалися спроби сформулювати ознаки соціального підприємництва, які, однак, мали виключно економічний характер та з юридичної точки зору нерідко взагалі не мітили кваліфікуючих характеристик. Система ж ознак, запропонована дисертанткою, по-перше, є точною, вичерпною, а по-друге, сформульована за правилами правової доктрини та нормотворчої техніки, що здійснюється вперше;
- проблеми впровадження соціального підприємництва в Україні дисертанткою розглядаються не безсистемно, що відбувалося раніше, а класифіковано за кількома групами, зокрема: 1) правові; 2) соціально-економічні; 3) організаційні; 4) психологічні. Розроблено також комплекс чинників, що перешкоджають розвитку соціального підприємництва в Україні, які поділяються на: 1) загальні (такі, що негативно впливають на розвиток підприємництва в Україні взагалі); 2) спеціальні (ті, що негативно позначаються на розвитку власне соціального підприємництва).

Крім зазначених положень, дисертація містить низку інших результатів, що мають бути оцінені як внесок її авторки у вітчизняну науку теорії держави і права. Водночас, висновки та пропозиції, викладені у роботі, також будуть корисними для низки інших галузевих наук, щонайменше для цивільного та господарського права, а також трудового права і права соціального забезпечення.

Повнота викладу положень дисертації у наукових публікаціях здобувача. Можна констатувати досить повне висвітлення результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях Н. Мозгової. Так, за результатами написання наукової праці нею було опубліковано дев'ять робіт, з

яких 4 – наукові статті у фахових виданнях України категорії „Б“, і 5 – тези доповідей на наукових конференціях та інших наукових заходах всеукраїнського та міжнародного рівня.

У дисертації та інших публікаціях Мозгової Наталі Анатоліївни не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень принципів академічної доброчесності. Усі записи мають коректне посилання на джерело наукової інформації.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертація Наталі Мозгової містить результати, які мають суттєве значення для правової науки. Викладені у дослідженні пропозиції та рекомендації заповнюють значну прогалину, яка існувала у юридичній доктрині щодо правового регулювання соціального підприємництва.

Варто зазначити, що положення рецензованої дисертаційної роботи можуть бути використані у діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють чи планують здійснювати діяльність у сфері соціального підприємництва.

Окремі положення наукової роботи щодо теоретико-правових засад соціального підприємництва впроваджені:

- у навчальний процес Донецького національного університету імені Василя Стуса під час викладання нормативних дисциплін „Теорія держави та права”, „Цивільне право”, „Господарське право” (Додаток: Акт № 04-23/12.0-24 від 18 жовтня 2023 року);

- у правопросвітницьку діяльність ГО „Європейський альянс великих можливостей” під час проведення тренінгів та воркшопів на відповідну тематику (Додаток: Акт впровадження № 6/23 від 05 вересня 2023 року).

Зауваження та дискусійні положення. Хоча в цілому рецензована робота є якісною, цілісною та характеризується високим ступенем аргументованості, вона не позбавлена окремих моментів, які потребують уточнення чи можуть бути визнані як спірні, а саме:

- у роботі кваліфіковано розкрито два протилежні підходи, які склалися по відношенню до регулювання соціального підприємництва у сучасному світі. Але, разом з тим, незрозумілим залишається питання, навіщо Україні розробляти свій власний (відмінний від усталених підходів) шлях, якщо можна пристати на один з класичних підходів регулювання, що вже є апробованим зарубіжною практикою, а отже, у підсумку може мінімізувати помилки правової регламентації цього складного соціально-економічного явища;

- під комерційним типом соціального підприємництва (який не виділяється законодавством України), авторкою пропонується розуміти таку господарську діяльність, яка, крім реалізації соціальної місії, спрямована також і на отримання прибутку, який розподіляється між власниками у частці, що не перевищує 50% доходу соціального підприємства. Таким чином, питання викликає саме відсоток розподілу прибутку, який пропонується дисертанткою як кваліфікуюча ознака суб'єктів соціальної підприємницької діяльності. Хотілося б почути додаткові аргументи на користь такої пропозиції;

- не зрозумілим також залишається, якими суб'єктами (державними органами чи(та) посадовими особами) та на основі яких даних буде здійснюватися оцінка реінвестування мінімум 50% доходів соціальних підприємств та фізичних осіб – підприємців у здійснення їхньої соціально корисної мети та реалізацію громадських проектів.

Тим не менше, зазначені вище положення мають скоріше дискусійний характер і не впливають на загальну якість рецензованого дослідження Мозгової Наталі Анатоліївни.

Висновок. За актуальністю обраної теми, науковою новизною одержаних результатів, практичним значенням та оформленням дисертаційна робота на тему «Соціальне підприємництво: теоретико-правовий аспект» відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. «Про затвердження

Порядку приєудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про приєудження ступеня доктора філософії» (зі змінами), а її автор – Мозгова Наталя Анатоліївна, заслуговує на приєудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**професор кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»,**

доктор юридичних наук, доцент

Мирослава БЕЛОВА

